Covenant & Conversation

THE RABBI SACKS LEGACY

MANEVİYAT ÜZERİNE ETÜTLER
RABİ LORD JONATHAN SACKS'IN ÖĞRETİ VE YAZILARINDAN

Covenant & Conversation yazılarına sağladıkları ve Harry (Chaim) Schimmel'in anısına adanan cömert sponsorlukları için Schimmel Ailesi'ne teşekkürlerimizle. "R. Chaim Schimmel'in Tora'sını, onunla ilk karşılaştığım zamandan beri severim. Sadece yüzeysel gerçekle değil, altta yatan daha derin gerçeğe olan bağlantısıyla da ilgilenmeye gayret eder. 60 yıldır kendisine eşlik eden olağanüstü eşi Anna'yla birlikte, aile, cemaat ve Tora sevgisine adanmış bir yaşam inşa ettiler. Ortaya koydukları örnek yaşamla beni fazlasıyla etkilemiş müstesna bir çift." – Rabi Sacks

Balak

Tanrı'yı Ne Güldürür?

Eski bir deyişe göre, Tanrı'yı güldüren şey, bizim geleceğe dair yaptığımız planları görmektir.[1] Ancak eğer rehberimiz Tanah'sa, Tanrı'yı güldüren şey, insanın büyüklük kuruntularıdır. Göklerin gözlem noktasından bakıldığında, en büyük abeslik, insan kendisini tanrıya benzer bir konumda görmeye başlayınca ortaya çıkar.

Tora'da bunun birkaç çarpıcı örneği vardır. Ne kadar anlamlı ve önemli olduğu ancak yakın dönemde tam olarak belirgin hale gelmiş olan bir örnek, Babil Kulesi hikâyesinde yer alır. İnsanlar Şinar ovasında bir araya toplanıp bir şehir ve "göklere erişecek" bir kule (Bereşit 11:4) inşa etmeye karar verirler. Günümüzde bu olgunun arkeolojik bir teyidine sahibiz. Babil'deki Marduk tapınağı da dâhil olmak üzere çeşitli Mezopotamya ziguratlarında, "göklere eriştiklerini" söyleyen kitabeler bulunmuştur.[2]

Bunun ardında, yüksek binaların – insan eliyle yapılmış dağların – insanların, ilahların barınma yerlerine tırmanmalarına ve bu şekilde onlarla iletişim kurmalarına olanak verdiği fikri vardı. Mezopotamya şehir devletleri organize insani uygarlığın ilk yerlerindendi; yeryüzünde insan yaşamının tarihindeki dönüm noktalarından birini işaretliyordu. Tarımın doğuşundan önce antik insanlar doğa korkusuyla yaşarlardı: yırtıcı hayvanlardan, diğer kabile ve gruplardan, sıcak ve soğuk, kuraklık ve sel baskınları arasındaki sürekli değişimlerden korkarlardı. Kaderleri kendi kontrollerini aşan olgulara bağlıydı.

İnsanların kasabalara, ardından şehirlere ve sonrasında krallıklara toplanmaları ancak evcilleştirilmiş hayvanların ve tarımın yaygınlaşmasıyla olmuştu. Doğa ve kültür arasındaki güç dengesinde bir kritik eşik aşılmıştı. Tarihte ilk kez, insanlar kendilerini çevrelerine adapte etme gereğiyle kısıtlı değildi. Artık çevrelerini, kendilerine uyacak şekilde adapte edebiliyorlardı. Bu noktada insanlar – özellikle de hükümdarlar – kendilerini tanrılar, yarı-tanrılar veya tanrıları etkileme gücüne sahip insanlar olarak görmeye başladılar.

Bunun en göze çarpan simgesi, muazzam ölçekteki yapılar olmuştur: Babil'deki ve diğer Mezopotamya şehirlerindeki ziguratlar ve Mısır'daki piramitler. Dicle-Fırat vadisinin düz toprağı üzerine ve Nil deltasına inşa edilen bu yapılar, çevreleri üzerinde heybetle yükselmekteydi. Avraam'ın bile doğumundan önce inşa edilmiş olan büyük Gize piramidi o kadar muazzamdı ki, yeryüzündeki en yüksek insan-işi yapı unvanını dört bin yıl boyunca korumuştu.

Bunların insan elleriyle inşa edilmiş yapay dağlar oldukları gerçeği, onları inşa eden kişilere, insanların ilah-benzeri güçler elde ettiği fikrini vermekteydi. Göklere çıkan bir merdiven inşa etmişlerdi. Tora'nın kule hakkındaki anlatımında yer alan ifadenin manidarlığı da buradan kaynaklanmaktadır: "Ve *A-Şem*, insanoğullarının inşa ettikleri şehri ve kuleyi *görmek için indi*" (Bereşit 11:5). İşte Tanrı burada gülmektedir. Yeryüzünde insanlar gökyüzüne eriştiklerini düşünmekteydiler, ama Tanrı için bu bina o kadar zerremsi, o kadar mikroskopikti ki, onu sadece görmek için bile aşağı inmesi gerekiyordu. En yüksek binanın bile, basit bir 30.000 fitlik yükseklikten aşağı baktığınızda ne kadar küçük göründüğünü ancak uçakların icadından sonra anlayabiliyoruz.

[1] Bunun John Lennon versiyonu "Hayat, siz başka planlar yaptığınız sırada olup bitenlerdir" şeklindedir.

[2] Babil yaratılış destanı *Enuma Eliş*'te Babil Kulesi'nden "Esagila" adıyla bahsedilmektedir. Bu sözcük "başı kaldırma evi" anlamına gelir. Nabopollasar ve Nevhadnetsar'ın her ikisi de bu binayı onarmıştır ve kitabeler onların "göklere rakip olmak üzere" kulenin "başını yükselttiklerini" söylemektedir. Nahum Sarna, *Understanding Genesis* [*Yaratılış'ı Anlamak*] (New York: Schocken Books, 1970), s. 73.

Onların bu kibirlerine bir son vermek için Tanrı basitçe "dillerini karıştıralım" (Bereşit 11:7) dedi. Artık birbirlerini anlayamıyorlardı. Tüm proje bir Fransız komedisine dönüşmüştü. Sahneyi gözümüzde canlandırabiliriz. Bir ustabaşı bağırarak bir tuğla ister ve kendisine bir çekiç verilir. Bir işçiye sağa gitmesini söyler, ama o sola döner. Proje anlayış eksikliğinden kaynaklanan bir kargaşa içinde bataklığa saplanır. İnsanlar göklere tırmanabileceklerini düşünmüşler, ama sonunda, yanlarındaki adamın ne söylediğini bile anlayamayacak hale gelmişlerdir. Bitirilmemiş kule, övüngen ihtirasın kaçınılmaz başarısızlığının bir simgesi haline gelmiştir. İnşacılar aradıkları şeyi elde etmişlerdir – ama niyetlendikleri şekilde değil. Onlar "kendilerine bir isim yapmak" istemişlerdir (Bereşit 11:4) ve başarılı da olmuşlardır; ama Babil Kulesi, insanın gökyüzüne erişme kabiliyetini dile getiren bir darbımesel olmak yerine, bir uğultu, bir karmaşa simgesi olmuştur. Kibir, onların düşmanı haline gelmiştir.

İkinci örnek, Mısırlıların ilk belalar sırasındaki halidir. Moşe ve Aaron, Nil'in sularını kana dönüştürmüş ve Mısır'ı kurbağalarla doldurmuşlardı. Bunların her birinin ardından, Mısırlı büyücülerin de, aynı güce sahip olduklarını göstermek için aynısını yaptıklarını okuruz. Büyücüler İbranilerin yapabildiği şeyleri kendilerinin de yapabileceklerini göstermeye o kadar önem veriyorlardı ki, işleri daha iyi değil, aksine daha kötü hale getirmekte olduklarını fark etmekte tamamen başarısız olmuşlardı. Zira asıl marifet, suyu kana değil, kanı tekrar suya dönüştürmek ve ortaya yeni kurbağalar çıkarmak değil, olanları ortadan kaldırmak olacaktı.

Tanrı'nın kahkahasını özellikle üçüncü belada görmekteyiz: bitler. İlk kez olmak üzere büyücüler aynı etkiyi yaratmayı denemelerine rağmen başarısız olmuşlardı. Yenilgiyi kabul ederek Paro'ya dönmüşler ve "Bu Tanrı'nın parmağıdır" demişlerdi. Asıl mizahi kısım, Mısırlıların gözündeki güç simgesinin muazzam mimari eserler olduğunu hatırladığımız zaman başlamaktadır: piramitler, tapınaklar, saraylar ve devasa ölçekte heykeller. Tanrı ise Kendi gücünü onlara, böceklerin en küçükleriyle, acı verici, ama yine de gözle görülemeyecek kadar küçük olan bitlerle göstermiştir. Bir kez daha, kibir, düşman haline gelmiştir. İnsanlar büyük olduklarını düşündükleri zaman Tanrı onlara küçük olduklarını gösterir – ve tersi de doğrudur. Gerçekten büyük olanlar tam da kendilerini küçük görenlerdir – ki bunun üstün örneği, insanların en alçakgönüllüsü olan Moşe'dir.

Bu da, aksi takdirde gayet tuhaf görünen, Bilam'ın konuşan eşeğiyle ilgili olayı açıklamaktadır. Bu hayali bir masal değildir. Basit bir mucizeden ibaret de değildir. Moav ve Midyan haklarının Bilam hakkındaki – ve belki de bunun bir uzantısı olarak, Bilam'ın, kendisi hakkındaki – düşünce şeklinden doğmuştur. Moav kralı Balak, Midyan liderleriyle birlikte Bilam'a bir heyet göndererek Bene Yisrael'e beddua etmesini istemişlerdi: "Şimdi, lütfen gelip benim için şu halkı lanetle, zira o benden güçlü... çünkü biliyorum ki, senin mübarek kıldığın, mübarek kılınacak ve lanetlediğin, lanetlenecektir" (Bamidbar 22:6).

Kimin kutsal insan sayıldığına dair pagan anlayışı buydu: şaman, mecusi, mucizeci, doğaüstü güçlere erişimi olan kişi. Tora'nın görüşü ise bunun tam aksidir. Mübarek kılan ve lanetleyen, insanoğulları değil, Tanrı'dır. "Seni mübarek kılanları mübarek kılacağım ve seni lanetleyenleri lanetleyeceğim" demişti Tanrı, Avraam'a (Bereşit 12:3). "İsmimi Bene Yisrael'in üzerine koysunlar ve Ben onları mübarek kılacağım" demişti Tanrı, Koenler hakkında (Bamidbar 6:27). Kutsal bir adamı birini lanetlemesi için tutabileceğiniz fikri, temelde Tanrı'ya rüşvet verilebileceği varsayımına dayanır.

Buradaki anlatımın muğlak olduğunu kabul etmek gerekir. Tanrı, Bilam'a gitmemesini söyler. Balak daha cazip bir teklifle ikinci bir heyet gönderir. Bu kez Tanrı, Bilam'a onlarla gitmesini, ama sadece ona vereceği talimatlar doğrultusunda konuşmasını söyler. Ertesi sabah Bilam Moavilerle birlikte gitmek üzere yola çıkar, ama metin bu kez Tanrı'nın, gittiği için ona "öfkeli" olduğunu ifade etmektedir (Bamidbar 22:22). İşte eşekle ilgili olayın meydana geldiği nokta burasıdır.

Eşek, yolu kapatan bir melek görür. Bir tarlaya doğru yana sapar, ama Bilam ona vurarak eşeği tekrar yola sokar. Melek hâlâ yolu tıkamaktadır; bu yüzden eşek bir duvara yanaşarak geçmeye çalışır ve Bilam'ın ayağını ezer. Bilam ona bir daha vurur ve eşek sonunda yere çöker ve ilerlemeyi reddeder. Eşeğin konuşmaya başladığı yer burasıdır. Bilam bunun ardından bakışını kaldırır ve o ana kadar kendisine görünmemiş olan meleği görür.

Acaba Tanrı neden Bilam'a en başta *gitmemesini*, sonra da *gitmesini* söylemiş ve ardından, gittiği için ona öfkelenmiştir? Şüphesiz, Tanrı Bilam'ın zihnini okuyabiliyordu ve onun gerçekten de Bene Yisrael'e beddua etmek istediğini biliyordu. Bunu biz de bilmekteyiz, çünkü daha sonra, Bene Yisrael'i lanetleme girişimlerinin başarısız olmasının ardından Bilam, Midyanilere, kadınlarını Bene Yisrael'in erkeklerini baştan çıkartmaya göndermeleri ve bu şekilde Tanrı'nın öfkesini onlara karşı uyandırmaları tavsiyesinde bulunacaktır (Bamidbar 31:16). Bilam, Bene Yisrael'in dostu olmaktan çok uzaktı.

Fakat konuşan eşekle ilgili anlatım, bir başka Tanrısal kahkaha anını işaretlemektedir. Karşımızda doğaüstü kuvvetler üzerinde bir maestro olmasıyla şöhret kazanmış bir adam vardır. İnsanlar onun, canının çektiği herhangi birini mübarek kılma veya lanetleme gücüne sahip olduğunu düşünmektedir. Tanrı ise, Tora'nın bize anlattığı üzere, hiç de buna benzememektedir. O'nun iki mesajı vardır – biri Moavilerle Midyanilere, diğeri de Bilam'ın şahsına.

Tanrı, Moavilere ve Midyanilere, Yisrael'in lanetli değil, mübarek olduğunu göstermiştir. Ne kadar onları lanetlemeye çalışırsanız, onlar o kadar mübarek kılınacak, siz ise lanetleneceksiniz. Bu, o zaman olduğu kadar bugün de doğrudur. Dünyanın çeşitli yerlerinde Yisrael devletini ve halkını lanetleme amacını güden hareketler vardır. Yisrael'in düşmanlarının kötülükleri ne kadar büyük olursa, Yisrael de o kadar güçlenmekte ve düşmanları da kendi halklarının üzerine daha fazla felaketler getirmektedir.

Tanrı'nın Bilam'ın şahsına ise farklı bir mesajı vardır ve bu çok açık sözlü bir mesajdır. Eğer Tanrı'yı kontrol edebileceğini düşünüyorsan, o zaman, demektedir Tanrı, Ben de sana bir eşeği peygambere ve bir peygamberi eşeğe dönüştürebileceğimi göstereceğim. Senin şahsen göremediğin melekleri, hayvanın görecek. Bilam da gerçeği kabullenmek zorunda kalmıştır:

> Tanrı'nın lanetlemediğini ben nasıl lanetleyebilirim?
>
> *A-Şem*'in öfkelenmediğine karşı ben nasıl öfke uyandırabilirim? (Bamidbar 23:8)

Kibir daima, eninde sonunda düşmana dönüşür. İdarecilerin kendilerini yüceltme amaçlı bitmek bilmeyen projelerle meşgul oldukları bir dünyada, yalnızca Yisrael, başarılarını Tanrı'ya ve başarısızlıklarını kendisine atfettiği bir yazın üretmiştir. Bu tavır onları zayıflatmak bir yana dursun, onları olağanüstü ölçüde güçlü hale getirmiştir.

Aynısı biz bireyler için de doğrudur. Artık hayatta olmayan çok sevdiğim bir arkadaşım vardı. Kendisini "Tanrı'yı o kadar ciddiye alırdı ki, kendisini hiç ciddiye almasına gerek kalmıyordu" sözleriyle tarif etmişlerdi. Bilam gibi putperest peygamberler hepimizin bir gün öğrenmesi gereken dersi henüz öğrenmemişlerdi: mesele Tanrı'nın bizim isteğimizi yerine getirmesi değil, bizim O'nun isteğini yerine getirmemizdir. Tanrı, ilah-benzeri güçlere sahip olduğunu düşünenlere kahkahalarla güler. Çünkü aksidir doğru olan. Kendimizi ne kadar küçük görürsek, o kadar büyük oluruz.

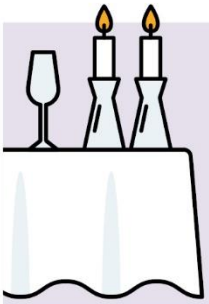

Şabat Sofrasında

1. Sizce Bilam neden ilah-benzeri güçlere sahip olduğuna inanacak kadar kibirli hale gelmiştir?
2. Sizce Tanrı ona bir ders verecek bir ulak olarak neden özellikle eşeğini seçmiştir?
3. Bu olaydan kendimize ne ders çıkarabiliriz?

● Bu sorular, Rabi Sacks'ın bu haftaki Covenant & Conversation yazısının **Family Edition** versiyonundan alınmıştır. Nesilleri birbirine bağlayan, interaktif bir öğrenim için bu versiyonun bütününe şu bağlantıdan ulaşabilirsiniz:

www.rabbisacks.org/covenant-conversation-family-edition/balak/what-makes-god-laugh

Family Edition şimdi Türkçe!